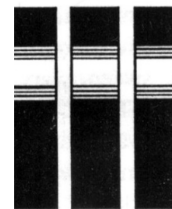

Vasváry Collection Newsletter

„Vixi, non inutilis”

Kocsis Katalin, Nagy Gerda, Jugovits Ildikó, Vida Andrea

Magyarok Hollywoodban

„Nem elég, ha magyar vagy, tehetségesnek is kell lenned”

A Somogyi-könyvtár első nagy kiállítása 2025-ben az Oscar-díjak átadásának időpontjához igazodott¹. Könyvtárunkban régi hagyomány a Művészeti részleg, valamint a Gyűjteményi és helyismereti osztály együttműködésével készülő kiállítások megrendezése. Ezúttal is az volt a célunk, hogy minél több egyedi dokumentumot és érdekes tényeket mutassunk be, elsősorban a Vasváry-gyűjtemény kincseiből, kiegészítve a Művészeti gyűjtemény gazdag filmes anyagából válogatott könyvekkel és DVD-kkel. A tárlat rendezői számára különleges kihívást és élményt jelentett az a rendkívüli lehetőség, hogy a magasföldszinti kiállítótér teljes egészét birtokba vehettük: tizenkét tárlót, álló- és fali vitrineket is megtölthettünk. Külön tárlót szenteltünk a hollywoodi alapító atyáknak, rendezőknek, zeneszerzőknek, forgatókönyvíróknak, operatőröknek, egyéb, szintén fontos stábtagnak, a színészeknek többet is. Lugosi Béla és Rózsa Miklós munkásságának bemutatására egyaránt nagy figyelmet fordítottunk. Ezen kívül külön kiemeltük azokat a filmeseket, akik Szegedről indultak a világhírnév felé. Az állótárlókat teljes egészében a magyarországi Oscar-díjas alkotóknak szántuk, külön a díjazottaknak, külön a jelölteknek. A szegedi tárlóhoz kapcsolódott plakátkiállításunk, a Helyismereti gyűjtemény színházi és moziplakátjainak gazdag tárából válogatva.

A filmes tematikához illeszkedve, a kiállítás időtartama alatt végtelenítve pergett egy 15 perces összeállítás: kapcsolódó filmrészletekkel, a magyarországi magyar filmek Oscar-díj-átadásának örömteli pillanataival – a magyar alapítású hollywoodi stúdiók jellegzetes stúdióintróival bevezetve.

¹ A kiállítás összefoglalója: Somogyi-könyvtár, 2025. február 27. – április 2. Ld. még: Oscar-lázban ég a szegedi Somogyi-könyvtár. Különleges tárlat a filmtörténet amerikai magyar művészeiről. Balázs Alexandra interjúja, Európa Rádió, 2025. március 20. <https://europaradio.hu/tallozo/oscar-lazban-eg-szegedi-somogyi-konyvtar> (Utolsó letöltés: 2025. 04. 23.)

Az ünnepélyes megnyitón, február 27-én Szabó Éva Andrea, a Belvárosi Mozi művészeti tanácsadója mondott beszédet, utána Nagy Gerda játszott zongorán Rózsa Miklós műveiből.

Alapító atyák

Néhány évvel az első nyilvános filmvetítés után, a századforduló környékén már világszerte működtek mozik, ahol kezdetben rövid történeteket, illetve dokumentum jellegű filmeket, „híradókat” lehetett látni. A mozi fénykora az 1910-es években indult, mikor a magyarok első nagyobb hulláma megérkezett Amerikába.

„Mi, magyarok számarányunkhoz képest szinte meghökkentő mértékben vettünk részt a mozikultúrában. A világ egyik első nagy művészfilm-vállalatát² – a későbbi Paramount Pictures – a tízes években alapította Zukor Adolf, aki egész életén át támogatta Zemplén megyei szülőfaluját, Ricsét, ahonnan George Cukor, a *My Fair Lady* című film rendezőjének szülei is származtak. Zukor Adolf nevéhez fűződik a hollywoodi stúdió- és sztárrendszer kiépítése, de a nagyjátékfilmek bevezetése is. Ő ismerte föl először az egész estés filmekben rejlő művészi – és üzleti lehetőségeket. Őt szokták Hollywood atyjaként emlegetni. Egy másik nagy filmstúdió, a 20th Century Fox alapítója szintén magyar: Fuchs Vilmos Tolcsváról vándorolt ki Amerikába, hogy ott filmmogullá váljon. Hozzá köthető az első hangosfilmvetítés: hangos filmhíradókat vetített a vállalatához tartozó mozikban a filmek bemutatása előtt. Ők és más sikeres magyarok számos honfitársuknak segítettek munkát találni: sok magyar operatőr, forgatókönyvíró, díszlettervező és színész dolgozott ezeknél a stúdióknál a század első évtizedeiben. Olyan sok, hogy „egy időben Hollywoodban az angol mellett a magyar volt a hivatalos nyelv: a sok Magyarországról elszármazott rendező és színész ezen a titkos nyelven beszélt egymással, ha nem akarták, hogy mások is értsék, miről van szó”³.

Magyar származású filmesek

Felmerül a kérdés, hogy ki az, akit magyar filmesnek lehet tekinteni. Három kritériumot szoktak felsorolni ehhez: aki Magyarországon született, vagy idegenben, de magyar szülők gyermekeként, aki magyarnak vallja magát és ekként nyilatkozik és cselekszik, illetve akit magyarnak tart a környezete. A magyar származású Oscar-díjasok száma huszonöt körüli (előkerülhetnek újabb adatok pl. névváltozatok miatt), akik közül többen is több díjat kaptak, de ha a jelöléseket is vesszük, száznál is több oscarosunk van.⁴ Jól ismerjük pl. Kertész Mihályt, a *Casablanca*

² A film krónikája. Budapest, Officina Nova, 1995. 5. p. Nemeskürty István bevezetése

³ Sal Endre: Mi magyarok. 51 hihetetlen történet a nagyvilágból. Budapest, Libri, 2019. 25. p.

⁴ Bokor Pál: Hollywood magyar szemmel. Budapest, Atlantic Press, 2014. 117., 118. p.

rendezőjét vagy Zsigmond Vilmost – főleg Szegeden, ahol Kertész valaha a színpadon játszott, a szegedi születésű operatőr nevét pedig az évente megrendezésre kerülő nemzetközi filmfesztivál is viseli. Van azonban jó néhány Magyarországról indult alkotó, művész, akinek itthon még a nevét sem hallottuk soha, vagy nem tudjuk, hogy magyar származású.

Alexandre Trauner díszlettervező például, aki Trauner Sándor néven született Budapesten 1906-ban, Rippl-Rónai József és Csók István növendéke volt. 1929-ben költözött Franciaországba, ahol a filmezés felé fordult, Marcel Carné rendező vette szárnyai alá. Két magyar fotográfus barátjával (Brassai és André Kertész) járták Párizs utcáit, és fényképeztek. A 30-as évek Párizsa szinte csak az ő jóvoltukból maradt fenn fotók és díszletek által.⁵ 1955-re Trauner már világhírnévre tett szert francia filmek díszlettervezőjeként, és ő volt Orson Welles *Othello* (1952) című filmjének díszlettervezője is, amely Cannes-ban nagydíjas lett. Billy Wilder hívta Amerikába Traunert, aki ott két Wilder-film látványtervezésében is részt vett, és 1960-ban Oscar-díjat kapott a *Legénylakás* díszleteiért. Sohasem készített makettet, az elképzelt helyszíneket megfestette, és ez alapján készültek a díszletek. 1981-ben a Magyar Nemzeti Galériában kiállítást rendeztek az életművéből, mégsem ismert a neve.

Vagy említhetjük John Alton Oscar-díjas operatőrt is. Ő Altman Jánosként látta meg a napvilágot 1901-ben, Sopronban. 1920-ban már labortechnikus volt Los Angelesben, négy évvel később pedig operatőr. Dél-Amerikában több spanyol nyelvű filmet fotografált, a 30-as években pedig már Hollywoodban volt, ahol akkor a legtöbbet foglalkoztatott operatőr lett, több mint 120 filmet fényképezett. 1950-ben kapott Oscar-díjat az *Egy amerikai Párizsban* című film operatőréként.

Bíró Lajos nevét lehet, hogy többen ismerik, hiszen ő felkapott színműíró is volt, sőt, novellákat és regényeket (főként krimi) is írt. Kevesen tudják viszont, hogy már az első Oscar-ceremónián jelölték forgatókönyvíróként a díjra *A hontalan hős* című filmért. Bár ő nem kapta meg az Oscart, a film férfi főszereplője, Emil Jannings német színész igen. A némafilmkorszak legjobb színészei közé tartozott, és Németországba visszatérve náci propagandafilmszerepekben vállalt szerepet. Klaus Mann róla mintázta a *Mefisztó* című regény főhősét, amely regényből Szabó István forgatott Oscar-díjas filmet.

A magyar származású színészek közül Peter Lorre-t emelném ki (Löwenstein László, 1904–1964). Ő először német nyelvterületen színészkedett színpadon – ahol pl. Bertold Brechtrel dolgozott együtt – és filmen – pl. Fritz Lang: *M – egy város keresi a gyilkost* című filmjének főszerepében. Az időközben filmtörténeti klasszikussá vált, erősen ható alkotás Chaplint is lenyűgözte, aki, kijelentette, hogy szerinte Peter Lorre Európa legnagyobb színésze. Másik rajongója Adolf Hitler

⁵ Bokor Balázs: *Az én Hollywoodom*. Budapest, Médiamix, 2012. pp. 50–51.

volt. Miután a színész a nácik hatalomra jutása után Bécsbe költözött, Hitler utasította Goebbelt, hogy hozassa vissza Berlinbe. Lorre egy távirattal válaszolt: „Két olyan gyilkosnak, mint Hitler és én, nincs elég hely Németországban”. Ezután jobbnak látta, ha Bécsből is minél messzebbre távozik: Londonba ment.⁶

A harmincas években Hitchcockkal is dolgozott (*Az ember, aki túl sokat tudott* 1934-ben, *A Titkos ügynök* 1936-ban). Hollywoodban is számos híres filmben szerepelt, mint pl. a *Casablanca*, *A máltai sólyom*, az *Arzén és levendula*. Zseniális színész volt, de ő sem tudott eléggé angolul ahhoz, hogy igazán befusson. Az Amerikában szerencsét próbáló magyar színészek többségének ez volt a legfőbb problémája: nem tudtak megtanulni a megfelelő szinten angolul, nem tudták levetkőzni az akcentusukat. A 30-as években ez még kevésbé jelentett gondot: első Oscar-díjas színészünk, Paul Lukas (Lukács Pál) például egy német katona szerepéért kapta a díjat az *Őrség a Rajnán* című filmben (Herman Shumlin, 1943). A film zenéjét a szintén magyar származású Max Steiner szerezte. Lugosi Béla akcentusa sem volt hátrány Drakula szerepében (Tod Browning, *Drakula*, 1931), de a később kivándorolt magyarok ezért nem jutottak jelentősebb filmszerepekhez. Akcentusukat csak a Gábor nővérek tudták elhagyni.

Zeneszerzők

Max Steiner magyar származású zeneszerző a mai Ausztria területén született 1888-ban. Keresztapja Richard Strauss volt, a család személyes kapcsolatban állt az operettszerző Lehár Ferencel, és többek között maga Gustav Mahler is tanította a fiatal komponistát. 1907 és 1914 között Európában és Nagy-Britanniában turnézott, majd Londonba költözött. Amikor kitört az I. világháború, Amerikába menekült 32 dollárral a zsebében. A kezdeti nehézségek után a Broadwayn kötött ki és 15 évig dolgozott itt zenei igazgatóként és karmesterként. 1915-től kezdve a Fox Stúdióval, majd az RKO-val állt szerződésben, míg végül 1937-ben hosszú távra szerződött a Warnerrel. A *King Kong* és az *Elfújta a szél* mellett közel 300 film zenéjét szerezte. 24 alkalommal jelölték Oscar-díjra, ebből hármat meg is nyert. Elsőként 1935-ben *A besúgóért*, majd 1943-ban az *Utazás a múltból*, 1945-ben pedig a *Mióta távol vagy* című filmekért nyerte el az aranyszobrocskát. A két győztes filmzene között készült *Casablanca* valamiért kimaradt a díjazásból, pedig talán ez emelkedett leginkább kultikus státuszba. Steiner zenéjére jellemzőek a zenei utalások, a *Casablancában* az ellenállókat a *La Marseillaise*, míg a nácikat a *Die Wacht am Rhein* feldolgozásai jelképezik. A film legismertebb motívuma viszont nem Steiner szerzeménye. Az *As Time Goes By* című betétdalt Herman Hupfeld írta egy

⁶ Sal Endre: i.m. pp. 121–122.

Broadway-revühöz. Bár Steiner szeretett volna saját slágert írni Rick és Ilsa románcához, de a forgatás után Ingrid Bergman azonnal levágatta a haját, így ezeket a részeket nem lehetett újra felvenni, úgyhogy jobb híján a zeneszerző beleépítette saját zenéjébe szerelmi témaként Hupfeld szerzeményét.⁷ Max Steiner rendkívül nagy hatással volt a hollywoodi filmzene fejlődésére, Alfred Newman, Rózsa Miklós és a jelenleg is alkotó John Williams is alkalmazta kompozíciós technikáit.

Rózsa Miklós 1907. április 18-án született Budapesten. Édesapja földbirtokos, édesanyja tehetséges zongorista volt. Miklós 5 éves korában kezdett hegedülni, később brácsázni és zongorázni is tanult. 8 évesen már Mozart egyik hegedűversenyét játszotta nyilvánosan.

Zenei nyelvének alakulására hatással volt a magyar népzene világa, maga is gyűjtött népdalokat. Bartók és Kodály művészete példaértékű volt számára. Rózsa Németországba, Lipcsébe adta be egyetemi jelentkezését, ahol először kémiát hallgatott apai nyomásra, de hamarosan Hermann Grabnernél is megkezdte tanulmányait a konzervatóriumban. Zongorakvintettjének bemutatása után, Karl Straube közbenjárásának segítségével, a Breitkopf & Härtel kiadónál jelent meg a zeneszerző két műve 1927-ben. 1929-ben cum laude minősítéssel diplomázott le Lipcsében, majd Grabner asszisztenseként ott maradt tanítani. Ebben az évben írta meg *Variációk egy magyar parasztdalra* és *Észak-magyar parasztdalok és táncok* című darabjait. *Magyar szerenádját* Dohnányi Ernő vezényletével mutatták be.

1932-ben végleg elhagyta Magyarországot és Párizsban telepedett le. Klasszikus művei közül a *Téma, variációk és finálé* című darabja lett a legsikeresebb.

Ugyanebben az időben ismerkedett meg Arthur Honeggerrel, aki először beszélt neki a filmzene műfajáról, amely a kreatív kihívás mellett jól fizető pénzkereseti lehetőség is. 1935-ben Rózsa Londonba ment, ahol sikerült egy megbízást szereznie, a Markova–Dolin Társulat számára írta meg *Hungária* című balettjét, amelyben magyar dallamokat használt fel. 1937-ben megismerkedett a Korda testvérekkel, akik Anglia legaktívabb filmesei voltak. Közös munkáik hozták meg Rózsa számára a sikert, *A páncél nélküli lovag* (1937), a *Négy toll* (1939) és *A bagdadi tolvaj* (1940) megalapozta a zeneszerző hírnevét.⁸ *A bagdadi tolvajban* eredetileg sokkal több zenés betét szerepelt volna, a rendező, Ludwig Berger, operettszerűen képzelte el a filmet, Oscar Straus muzsikájával. Ezzel szemben Korda Sándor, a producer Rózsát szerette volna zeneszerzőnek. Úgy győzték meg a rendezőt, hogy Rózsát és a zongoráját a Berger irodája melletti szobába költöztették. Két nap gyakorlás után a rendező érdeklődni kezdett az áthallatszó zene felől, végül ő maga küldte

⁷ Takács Ferenc: „You must remember this...” *Filmvilág*, 2012. 9., 9. p.

⁸ Hubay Gergely: *Zene: Miklós Rózsa*. Budapest, FilmHungary Kft., 2022. pp. 15–17.

el Straust és választotta inkább Rózsa Miklóst. Érdekesség, hogy több betétdal szövegét Sir Robert Vansittart brit diplomata írta.

A *bagdadi tolvajt* végül Amerikában kellett befejezni a háborús események miatt, Rózsa Miklós pedig végleg a tengerentúlon telepedett le.⁹

Az első időszakban kizárólag Korda Sándornak dolgozott. Legjelentősebb és egyben utolsó nagyszabású közös produkciójuk *A dzsungel könyve* (1942), mely az indiai gyereksztár, Sabu főszereplésével készült. A film emblemikus dala a *Dzsungel altató*. A filmzene emlékezetes része az egzotikus állatok zenei kísérete, amelyben Rózsa az élőlények mozgását utánzó dallamokat ír. Ebből a zenéből készült a világ első filmzenealbuma is Sabu narrációjával.¹⁰ 1943-ban érkezett egy ajánlat a Paramount Picturestől Rózsa számára. Az *Öt lépés Kairó felé* (1943) volt az első felkérése, ami külsős stúdiótól érkezett. Az elkövetkezendő években a Paramountnak dolgozott, majd a Universal is felkérte több filmre.¹¹

Az 1944-es *Gyilkos vagyok* című filmhez írt zenéje után hasonló patopszichológiai filmekre kapott felkérést. A film aláfestését Oscar-díjra jelölték.¹² 1945-ben Alfred Hitchcock *Elbűvölve* című filmjéhez szerződtették. Rózsa Miklós ebben a produkcióban gyakorlatilag egyedül maradt, Hitchcockkal összesen kétszer találkozott a film készítése alatt. A producer viszont annál inkább bele akart szólni a zenei dolgokba. Rózsa már korábban is szeretett volna zenéihez elektronikus hangszereket használni, melyek akkoriban forradalmian újak számítottak. A film alaphangulatát az egyik első ilyen hangszer, a teremin hangja határozza meg. A szokatlan, újító kísérlet Oscar-díjat hozott számára. 1945-ben egyébként saját maga ellen indult az Oscar-díjon, mert a *Férfiszenvedély* zenéjéért is jelölték.¹³ Második Oscarját is hasonló típusú film zenei aláfestéséért kapta, ez a George Cukor által rendezett *Kettős élet* volt. Itt nem a tereminnel keltett hatásra alapozta zenéjét, hanem a zene hangulati egységének megbontásával ábrázolta a főhős skizofréniáját.

A *Kettős élet* nagy hatással volt Rózsa életfilozófiájára, önéletrajzának is ezt a címet adta. Nála ez a kettősség a filmzene és a klasszikus zene közti egyensúlyozást jelképezte.¹⁴

1948-ban az Ernest Hemingway által írt novellán alapuló *Gyilkosok* című film zenéjének megírása után a film noirok legkeresettebb szerzője lett. Itt Rózsa kifejezetten modern, disszonáns zenét írt. Utolsó ilyen típusú zenéjét 1950-ben szerezte az *Aszfaltdzsungel* című filmhez.

⁹ Hubay Gergely: *Zene: Miklós Rózsa*. Budapest, FilmHungary Kft., 2022. pp. 43–45.

¹⁰ Hubay Gergely: *Zene: Miklós Rózsa*. Budapest, FilmHungary Kft., 2022. pp. 59–61.

¹¹ Hubay Gergely: *Zene: Miklós Rózsa*. Budapest, FilmHungary Kft., 2022. 64. p.

¹² Hubay Gergely: *Zene: Miklós Rózsa*. Budapest, FilmHungary Kft., 2022. pp. 73–74.

¹³ Hubay Gergely: *Zene: Miklós Rózsa*. Budapest, FilmHungary Kft., 2022. pp. 85–87.

¹⁴ Hubay Gergely: *Zene: Miklós Rózsa*. Budapest, FilmHungary Kft., 2022. pp. 111–112.

Egy évtizednyi szabadúszás után Rózsa Miklós 1948-ban hosszú távú szerződést kötött az MGM-mel. Zenei értelemben a stúdió le volt maradva versenytársaihoz képest, akkor már ódivatúnak számítottak a zenei vezető elképzelései. Rózsa szerződtetésével ezen akartak változtatni. 1949-ben a *Madame Bovary*hoz, 1951-ben a *Quo vadis*hoz írt zenét. A komoly utómunkálatok miatt Rózsa közel egy-egy évet dolgozott ezen a két filmen.¹⁵ A *Madame Bovary*-keringő lett a zeneszerző első igazi nagy slágere a stúdiónál, ami néhány más filmhez írott zenéjében is felbukkant később. 1949-ben az MGM a nagy stúdiók közül először adott ki olyan filmzenealbumot, melyen a filmekhez készült eredeti felvételek hallhatóak. (*A dzsungel könyve* nem az eredeti felvételeket tartalmazta.)¹⁶ A *Quo vadis* volt Rózsa első ókori kosztümös filmje. Ez alapozta meg későbbi zenetörténeti kutatómunkáit. A történelmi filmjeihez olyan zenei aláfestést írt, amely támogatja a drámát, de jelentősen merít a bemutatott korszak fennmaradt zenei emlékeiből. A film kapcsán végül Rózsa zenéjét méltatták talán a legjobban.¹⁷

1952-ben új vezetőt kapott az MGM, aminek következtében a profiljuk is megváltozott. Az epikus méretű produkciók helyett az újkori Európában játszódó, kisebb költségvetésből is megvalósítható kosztümös filmeket készítették. A Rózsa-életmű csúcspontjának az 1959-es *Ben-Hur* zenéjét tekinthetjük. A legismertebb dallam a zenéből a *Lovaskocsik parádéja*, de a zeneszerző külön témát írt minden fontosabb szereplőnek, illetve emlékezetes az evezős jelenetet kísérő muzsika is. A film sikere újból felélesztette a történelmi eposzok műfaját, Rózsa Miklós pedig harmadik Oscar-díját kapta meg a film zenéjéért. (Maga a film 11 Oscart nyert, ezt azóta két film tudta megismételni: a *Titanic* és a *Gyűrűk Ura – A király visszatér*).¹⁸

A *Ben-Hur* után a Jézus életét bemutató *Királyok királya* (1961) következett, majd az *El Cid* (1961). Rózsa 1962-ben írta utolsó történelmi zenéjét, de a *Szodoma és Gomora* megírása előtt az MGM felbontotta a szerződését, így állandó alkalmazás nélkül maradt. Először örült, hogy újból szabadon szerződhetett egy stúdióon kívüli filmhez, de sajnos a film nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Inkább felkavaró botrányfilm lett belőle és nem tudta hozni az elvárt színvonalat.

1962 és 1981 között csupán 12 filmzenét írt. Akad köztük sci-fi, John Wayne-mozi, politikai krimi, thriller, kémfilm, film noir-paródia. 1967-ben a Capital Records számára dolgozta fel legismertebb filmzenéit, majd a Polydorral szerződött három válogatásalbum felvételére. 1978-ban a Decca részére *Quo vadis*-albumot készített.

¹⁵ Hubay Gergely: Zene: Miklós Rózsa. Budapest, FilmHungary Kft., 2022. 19. p.

¹⁶ Hubay Gergely: Zene: Miklós Rózsa. Budapest, FilmHungary Kft., 2022. pp. 129–131.

¹⁷ Hubay Gergely: Zene: Miklós Rózsa. Budapest, FilmHungary Kft., 2022. pp. 146–147.

¹⁸ Hubay Gergely: Zene: Miklós Rózsa. Budapest, FilmHungary Kft., 2022. pp. 20–21.

1974 nyarán Magyarországon is vezényelte filmzenéit és klasszikus műveit. 75 éves korában egészségi állapota rohamosan romlani kezdett. 1982 nyarán felvette az *Utolsó ölelés* filmzenealbumát és *A bagdadi tolvaj*ból írt szvit új változatát. Az év szeptemberében agyvérzést kapott, melynek következtében bal oldala lebénult. 1988-ig még öt szonátát és egy nyitányt komponált.

1995. július 27-én hunyt el, a Hollywood Hills-i Forest Lawn temetőben helyezték örök nyugalomra.¹⁹

Lugosi Béla

Lugosi Béla (Blaskó Béla Ferenc Dezső 1882–1956) egyik története szerint 16 évesen állt először színpadon. Sok helyen fellépett már, mielőtt 1909-ben szerződtek Szegedre. Az 1910–11-es évadban mutatkozott be a *Rómeó és Júliában*, mint a társulat szerelmes színésze. Az előadás gyenge volt, de Lugosi játékát dicsérték. A közönség szerette, a kritika kitűnőnek írta le. Az *Anna Kareninában* Vronszkijt játszotta „sok drámai érzéssel”. Bródy Sándor *A medikus* című darabjában a címszereplőnek „adott rokonszenves színt” a játékával. Utoljára Arthur Snitzler *Anatol* című színművében láthatta a szegedi közönség színpadon.

A Magyarországon készült némafilmjei (kilenc vagy tíz film és egy rövidfilm) mind elvesztek, csak egy rövid jelenet maradt fenn, néhány képkocka. Két utolsó, korukban sikeres filmjében már Lugosi Béla néven szerepelt, mindkettőt Kertész Mihály rendezte, akivel később Hollywoodban is tartották a kapcsolatot. Először Németországba ment, ahol több filmet is forgatott; 1920 nyarán F. W. Murnau egyik filmjében szerepelt, mely a Jekyll és Hyde-történetet dolgozta föl. Csak fényképek maradtak fenn a forgatásról, sajnos a forgatókönyv is elveszett. Németországban rengeteg munkája volt, és valószínűleg a legnagyobb filmszínészek sorába léphetett volna, de ő 1920 decemberében, miután válása visszavonhatatlanná vált, az Egyesült Államokba távozott. Csatlakozott a New York-i magyar színházhoz, és innentől végig – filmes karrierje alatt is – folyamatosan játszott színpadon. Akkor még nem tudott angolul, de szerencsére a rendező beszélt németül. Fonetikusan megtanulta a szöveget, három hónap múlva már színésztársainál jobban tudta a szerepét, és a kritikusok is nagyra értékelték az alakítását. 1921 és 1954 között több mint húsz darabban szerepelt, melyek számos előadást értek meg.

Az első hét amerikai mozija még némafilm – a legelső 1923-as. Tengerentúli filmjeinek többségét sikerült megőrizni: 33 év alatt csaknem 80 filmről van szó, ezek közül tizenkettő nincs meg. Általában komikus, romantikus szerepeket kapott.

¹⁹ Hubay Gergely: Zene: Miklós Rózsa. Budapest, FilmHungary Kft., 2022. pp. 19–22.

Drakula történetét többször is színpadra állították a Broadwayn, a főszerepben az akkor már angolul is beszélő Lugosival. A későbbi film inkább támaszkodott erre az előadásra, mint Bram Stoker regényére. A *Drakula* a tizenkettedik darabja volt Amerikában, ezzel lett ismert és elismert színpadi színész.

Lugosi színpadi tapasztalataival gond nélkül vette a hangosfilmre való átállást, bár akcentusa végig megmaradt. A 20-as években már sorozatban forgatta a filmeket. A *Drakulát* 1931-ben mutatták be, és elsöprő siker volt. 1948-ban játszott másodszor Drakulaként egy paródiában (*Bud Abbott és Lou Costello találkozik Franksteinnel*). Edward D. Wood legendásan rossz rendezővel 1953-ban forgatta az első filmjét. Ed Wood rajongott a színészért, szoros barátság alakult ki közöttük.

Lugosi tudta, hogy mennyit jelent a reklám, ezért életéről mindig túlzásokban beszélt, csúsztatott, hogy rejtélyesebbnek tűnjön (pl. sokszor utalt nemesi származására), nagyvonalúan bánt az évszámokkal és a tényekkel. Szeretett mitikus hangvételen, rejtélyes személyként beszélni saját magáról, mintha tényleg köze lenne természetfeletti lényekhez. (Amiben sok rajongója hitt is, többen meg voltak győződve arról, hogy a szerepet azért vállalta, mert valóban vámpír, írtak neki asztrológusok és spiritiszták is). Kultusza máig tart, klubokat és éttermeket neveztek el róla szerte a világon.²⁰

Szegedről indultak

Talán kevésbé közzismert, hogy az 1910-es években Kertész Mihály két évadot is eltöltött a Szegedi Nemzeti Színház vezető bonviván színészeként (1908–1910), majd miután Budapestre szerződött, egyenesen az ő szerepkörébe lépett Lugossy / Lugosy Béla. A két művész szegedi éveit részletesen feldolgozta Sándor János a *Vasváry Collection Newsletter* korábbi számaiban.²¹

Érdekes, hogy bár a kortársak visszaemlékezései szerint Kertész elégedetlen volt a saját színészi tehetségével, a korabeli helyi kritikák általában az egekbe magasztalták a játékát. Közkedvelt alakja volt a városnak, a számos színházi alakítás mellett rendszeresen szavalt, játszott, táncolt jótékonyági rendezvényeken, farsangi bálakon is.

Lugosi – mint már említettük – a *Rómeó és Júlia* címszereplőjeként debütált, rögtön sikerrel. És bár csak egy évadot töltött Szegeden, őt szinte már sztárnak kijáró rajongással övezték, főleg a város hölgyei. Korabeli lapokból nyomon követhetjük: heteken át állt a népszerűségi lista élén a jó kiállítású, sármos – és állítólag nagy nőcsábász – fiatal vezető színész. Néhány évtizeddel később

²⁰ Nagy Balázs: Lugosi Béla. Máriabesnyő, Attraktor, 2022.

²¹ Sándor János: Szegediek Hollywoodban. [Vasváry Collection Newsletter, 2005 1. \(33.\)](#) ; S. J.: Hollywoodi filmsillagok a Szegedi Városi Színház színpadán 1. Kertész Mihály. [Vasváry Collection Newsletter, 2022.1. \(67.\)](#) ; S. J.: Hollywoodi filmsillagok a Szegedi Városi Színház színpadán 2. Lugosi Béla. [Vasváry Collection Newsletter, 2022.2. \(68.\)](#). (Utolsó letöltés: 2025. 04. 23.)

(1927–1928) Jávor Pál szintén ugyanebben a szerepkörben hódított.²² Kabos Gyula csak pesti sztárként, vendégművészként lépett fel Szegeden néhány darabban. Az ő amerikai éveire viszont érdekes történetet tudunk felgöngyöltetni, helyismereti gyűjteményünk egyik albumának leveleiből, távirataiból, melyeket Kabos Gyula New Yorkból írt Erdélyi Mihályhoz. A levelezésből kibontakozó történetet szintén Sándor János dolgozta fel lapunk hasábjain.²³

Zsigmond Vilmos operatőrrel említettük már, hogy Szegeden született és nevelkedett. Könyvtárunk különösen kedves emlékei között tartja számon a 2004-es évet, amikor a város újonnan megválasztott díszpolgáraként részt vett az immár hagyománnyá nemesült ceremónián, ahol ünnepélyesen örökbe fogadta Balázs Béla könyvét.²⁴

Ha csak kis mértékben is, de nem hagytuk említés nélkül Pogány Vilmos (Willy) személyét sem. Ő elsősorban könyvillusztrátorként, színházi díszlet- és jelmeztervezőként vált ismertté, mielőtt Hollywoodba költözött volna. Vasváry Ödön cikkgyűjteményében és a Hungarian Reference Library adományai között is találunk róla érdekes adatokat. Amellett, hogy ő tervezte az első magyar nyelvű, amerikai magyaroknak szánt színielőadáshoz a díszleteket (*Az ember tragédiája*, New York, 1922), látványtervező is volt a Warner Brothers és a United Artists filmstúdiókban, valamint Charlie Chaplin mellett. Korabeli amerikai újsághírek szerint²⁵ kezdetben részt vett a *Modern idők* című film (1936) díszleteinek megtervezésében is, ám a folytatásról nincsenek hivatalos adatok.

Mesekönyveket is illusztrált, rajzos karaktertervei életre keltek a filmvászonon. A *Scrambled Eggs* (1939) történetét a felesége, Elaine Pogany találta ki, majd a rajzfilm sikere után 1940-ben *Peterkin* címen mesekönyv formájában is kiadta a házaspár. Az *Adventures of Tom Thumb Jr.* [1940] szintén Lantz-produkció, egy klasszikus angol népmese feldolgozása, itt a stáblistán ugyancsak megtaláljuk a művész nevét a karaktertervezők között.

Születésének 140. évfordulóján, a szecesszió világnapjához kapcsolódva a világhírű szegedi származású festő és grafikus munkássága előtt tisztelgő kiállítás nyílt a Somogyi-könyvtárban. Ezt a Vasváry Collection Newsletter korábbi lapszámában röviden ismertette a kiállítás kurátora,

²² Ld. még: Fejős Zoltán: „Itt nagyon meg kell dolgozni a pénzért, még egy magamfajta embernek is”. Jávor Pál Amerikába érkezése és első fellépései. [Vasváry Collection Newsletter, 2020/1. \(63\).](#) (Utolsó letöltés: 2025. 04. 23.)

²³ Fejős Zoltán: A filmszkeccs és a két könyv. Lehet-e újat mondani Kabos Gyula amerikai éveiről? [Vasváry Collection Newsletter, 2022.2. \(68.\)](#) és Sándor János: „Kedves Erdélyi uram”. Kabos Gyula és Rátkai Márton ismeretlen levelei Erdélyi Mihályhoz. Szeged, 1997. március, pp. 34–41. (Utolsó letöltés: 2025. 04. 23.)

²⁴ Balázs Béla: Filmkultúra : (A film művészetfilozófiája). Budapest : Szikra, 1948.

²⁵ Guide to the Willy Pogany drawings and sketches, 1915–1943. [Archives West](#) ; Willy Pogany (1882–1955). [SNAC](#). (Utolsó letöltés: 2025. 04. 23.)

Csizmadia Edit. Jelenlegi kiállításunkon QR-kóddal utaltunk a Pogány Willyről szóló, lapunkban megjelent cikkekre.²⁶

Hazánkban alkotó filmművészeink az Oscar-gálakon és az Oscar közelében

Az első, hazánkat képviselő díjazott mű egy rövid animációs film volt 1981-ben. *A légy* Rofusz Ferenc (1946–) alkotása. A magyar filmgyártás sajátos, a kezdetektől fölfelé ívelő, sikeres területe az animációs film. Az Oscar-díjas film ötletét egy Pink Floyd-dal adta az alkotónak; előbb tehát a légy zümmögése volt meg. Különlegessége a rajzfilmnek, hogy a légy szemszögéből látjuk a környezetet, így gyakorlatilag csak háttér van, ez mozog.

A következő Oscar-díjunkt a legjobb idegen nyelvű film kategóriában a *Mephisto* című film szerezte meg 1982-ben, melyet Szabó István (1938–) rendezett. A rendező másik három filmjét is jelölték ebben a kategóriában (*Bizalom*, *Redl ezredes*, *Hanussen*).

A *Mephisto* sikerét megelőzőleg Fábri Zoltán (1917–1994) két filmje, *A Pál utcai fiúk* 1968-ban és *Magyarok* 1979-ben került be a legjobb idegen nyelvű filmek végső jelöltjei közé.

Makk Károly (1925–2017) *Macskajátékát* 1975-ben jelölték Oscar-díjra. A film Örkény István azonos című kisregénye alapján készült.

A legjobb idegen nyelvű film kategóriában 1984-ben ott szerepelt a jelöltek között Gyöngyössy Imre (1930–1994) és Kabay Barna (1948–) filmje, *a Jób lázadása*.

Hosszas kihagyás után ismét egy rövid animációs film került az áhított aranyaszobor közelébe. A *Maestro* M. Tóth Géza (1970–) 3D-s, számítógépes animációval készült alkotása. Az újabb sikert a *Saul fia* hozta meg a magyar játékfilmgyártás számára, amelyet Nemes Jeles László (1977–) rendezett. A klisékkel szakító, dokumentumokon alapuló, a szó szoros értelmében is szokatlan szemszögéből készített film csupán háttérnek használta a holokauszt témáját, ezzel mégis fokozta a bemutatott helyzet drámáját.

2017-ben a *Mindenki* (a nemzetközi forgalmazásban *Sing*) című magyar alkotás nyerte a legjobb előszereplős rövidfilm díját. A filmet valós történet inspirálta, egy gyerekkórus áll a középpontban. Író-rendezője Deák Kristóf (1982–).

2018-ban Enyedi Ildikó (1955–) filmje, *a Testről és lélekről* – melyet a Berlini Filmfesztivál Arany Medvével jutalmazott – szerepelt a legjobb idegen nyelvű film kategória végső jelöltjei között.

²⁶ Csizmadia Edit: Pogány Willy, Pogány Vilmos. (Szeged, 1882 – New York, 1955). [Vasváry Collection Newsletter, 2022.1 \(67.\)](#) Lásd még a szerző korábbi írását Pogány Willyről: Szegedtől Hollywoodig. Pogány Willy, az „ébren álmódó” művész. [Vasváry Collection Newsletter 2016. 2. \(56.\)](#) ; Beszedits, Stephen: Some Famous Hungarian-American Artists of the Past. [Vasváry Collection Newsletter, 2009.1. \(41.\)](#) (Utolsó letöltés: 2025. 04. 23.)

„Egy kiállítás képei”

